

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri
tarixçi

Şəms Təbrizi Azərbaycan Türklərinin dünyaca məşhur olan sufi müəllim, alim və şairidir. 1185-ci ildə Təbrizdə doğulmuşdur. İzzətli mövlə, xeyir işə çağıran, ruh kimi lətif, çaraq kimi parlaq, şüşə kimi duru, haqq və dinin günəşi Şəms əd-Din Məhəmməd ibn Əli ibn Məlikdada Təbrizi Şeyx Əbu Bəkr Sələbəf Təbrizinin müridi olmuşdur. Bəzilərinin fikrinə görə o, Şeyx Rükəddin Səcasinin müridi olmuş, Əvhəddin Kirmani də Səcasinin müridi olmuşdur. Bəzilərinin fikrinə görə Məhəmməd Baba Kamal Cündinin müridi olmuşdu. Ola bilər ki, Məhəmməd (Şəms Təbrizi) bunların hamısı ilə dost olub, onlardan mənəvi zövq almışdır. O, ömrünün sonlarında çoxlu səfər edər və qara keçə paltar geyərdi. Nağıl edirlər ki, o, Bağdadda Şeyx Əvhəddin Kirmaninin yanına gedib, ondan soruşur: "Nə iş görürsən?" "O, cavab verir: "Teştdə aya baxıram", Mövlana Şəmsəddin deyir: "Boynunda çibən yoxdursa, nə üçün ayı göydə görmürsən?"

Aşağıdakı şeir bu haqda deyilmişdir:

Gördü Şəmsi Təbriz dostu Əvhəddini,
Şam bütələrinə o, pərəstiş etdiyini.
Xoşhava Diməşqdə toplayıb ətrafına,
Baş ayır bütələrə dolanır başlanına.
Gizlində, açıqda o, Əvhədə yanaşdı
Nə edirsən ey Şeyx, dəyə ona söz açıb.
Günəşi gəzirəm, mənəbəyi axtanıram,
Günəşə mən yerdə, su təştdə baxıram.
Şəms hiddətlənərək dedi: - bu səbərsizlik,
Yolu sən azmısan, budur ayrıgörənlik.
Görünür başında çıxmışdır çirkli çibən,
Faydası bunun yox, gözünü aç yuxudan.
Başını sən qaldır, sal nəzər asımana,
Günəşi gör göydə, gözqlərini aç ona.
Günəşdir o yer, göyü işıqlandıran,
Düşünürsən əyri, bu həqiqətə inan!

("Nəfəxətül-üns" - "Ünsiyyəti nəfəsleri", "Silsilə-tuz-zəhəb" "Qizil zəncir")

İlk dərslərini atasından alan Mövlana Cəlaləddin Rumi sonralar Seyyid Bührənəddin Tirmizinin yanında biliyini artırırmışdı. Ancaq ona ən çox təsir edən 1244-cü ildə Konyaya gələn Şəms Təbrizi olmuşdur. Mövlana Təbrizli Şəms ilə qarşılaşdıqdan sonra ona sufiyanə bir sevgiyə bağlanmış, zahiri biliklərlə məhdudlaşan elm və zahiri ibadət dünyasından ayrılaraq, duyğu və düşüncə dünyasının geniş üfüqlərinə yönəlmişdir. Bundan sonra Mövlana səmanın zövqünü, musiqinin dadını, şeirin dərinliyini duyaraq təsəvvüf ədəbiyyatının əvvəzsiz şairi olmuşdur.

Mövlana Cəlaləddin Rumi Konya küçələrində Şəms Təbrizi ilə qarşılaşmasıyla əlaqədar olaraq bu əhvalat danışılır: "... Şəms Təbrizi küçədə gedərkən ləpikçi mədrəsəsindən qayıdan Mövlana görür və atının cilovundan tutaraq ondan soruşur: "Ey alimlər alimi, həzrəti Məhəmməd böyükdür, yoxsa Bəyazid Bustamimi? Mövlana: "Bu necə sualdır, həzrəti Məhəmməd peyğənbərlərin sonuncusudur. Burada Bəyazidin adı çəkiləmi?" deyir. Buna görə Şəms Təbrizi "Yaxşı, o halda nədən həzrəti Mə-

həmməd "Qəlbim paslanar, əgər rəbbimə gündə yetmiş kərə dua etməsəm"-deyir. Bəyazid "Özümü nöqsanlardan təmizləyirəm, cəsədimin içində Allahdan başqa bir varlıq yox deyir?" Mövlana bu çətin suala belə cavab verir: "Həzrəti Məhəmməd gündə yetmiş məqam aşmaqda idi. Her məqam və mərtəbəyə yüksələndə əvvəlki məqam və mərtəbədəki biliyindən ötrü dua edirdi. Bəyazidə gəlincə, o, çatdırdı məqamın ucalığını keçəndən sonra o sözü söylədi".

dir... Sabahı günü Mövlana Cəlaləddinlə görüşüb, söhbət etmiş və altı ay Şeyx Sələhəddin Zərbukun hücrəsində yaşamışdır. Sonra oradan çıxıb, Cəlaləddini musiqi eşitməyə təhrik etmiş və musiqi məclisində ona bir sıra həqiqətləri izah etmişdir".

Mövlana Sultan Vələd öz məsnəvisində (əsərin adı "Vələdnəmədir" ki, hicri qəməri 690 (1291-ci ildə yazılmışdır) deyir:

**Qəfildən Şəms onun didarına çatdı,
Güclü nuru içrə o əriyib batdı.
Eşqin dünyasından, sevgi aləmindən,
Eşitirdi dəfsiz, sazsız nəğməsindən,**

dalınca yaramaz sözlər deməyə başlamışdılar. Buna görə də Şəms qəfildən Dəməşqə getmişdir. Şəms getdikdən sonra Mövlana çox kədərlandı. Bir müddət sonra Mövlana Şəmsdən bir məktub alaraq, sevinir. O, yenə musiqi ilə məşğul olmağa başlayır. Mövlananın ətrafındakı adamlar Sultan Vələdin yanına gedib, ondan xahiş edirlər ki, gedib Mövlana Şəmsəddini gətirsin. Mövlana Cəlaləddin məktubun cavabını yazıb öz oğlu və adamlarından biri ilə göndərir. Məktubun cavabında yazılmış qəzəl aşağıdakılardır:

Ondan heç tapılmadı nə iz, nə əsər.
Şeyx artıq məcnun oldu ayrılıqdan,
Zünnün tək bilmədi o, başı ayaqdan.
Gecə-gündüz oxuyub mahnı, tovlandı,
Torpaq üstə çərx-i-fələk kimi fırlandı.
Onu axtarmaq üçün Şama yol etdi,
Bişmiş, bişməmişlərin izi ilə getdi.
Dəməşqdə o, eşq odu alovlandırdı,
Eşq odu ilə xalqı o yaxıb, yandırdı.
Tapmadı Şamda heç bir izini,
Özündə ay tək gördü onun üzünü və sairə...

Caminin "Nəfəxətül-üns" əsərində qeyd etdiyi kimi, Mövlana Şəms Təbrizi hicri qəməri 642 (1244)-cü ildə Konyaya getmiş və hicri qəməri 645 (1247)-ci ildə

Azərbaycan Türklərinin sufi müəllimi

Şəms Təbrizi

Bu qarşılıqlı danışıqdan sonra iki vəli bir-biri ilə qucaqlaşdılar. Bu görüşün olduğu yerə "iki dənizin qovuşduğu yer" mənasını daşıyan

Şaşarım seven insan nasıl uyur?
Aşıka her türlü uyku haramdır.

Şəms-i Tebrizi

"Mərc-əl Behreyn" adı verildi.

Mövlana Cəlaləddinin xüsusi müridlərindən olan Sipəhsalar Firidun öz risaləsində yazır: "Övliyaların sultanı, ariflərin tacı və onların qibləsi, dindarların iftixarı, müasirlərin keçmişlərə üstünlüyünü sübut edən, möminlər üçün Allah tərəfindən göndərilmiş, peyğəmbərlərin varisi bizim mövlamız və ağamız, həqiqət, din və milletin günəşi, (Allah onun cəlalını və şənini artırırsın) ən yüksək kəmal dərəcəsinə çatmış padşah, zövq və nitq sahibi, qeybi aləmə alim olan, Allah dərğahı məşuqlarının qibləsi, əbədi astananın ən yaxın şəxsiyyətlərindən olan... bu yüksək rütbəli cənab (Cəlaləddin Rumi) zamanınadək heç kim əhvalından xəbərdar olmamışdır. İndi də heç kim onda olan sirlərin mahiyyətini dərk edə bilməyəcəkdir. O həmişə xalqın gözünə görünməkdən və şöhrətdən qaçır, tacir paltarında dolanırdı. Hansı şəhərə gedərsə, karvansarada qalardı... Şəms Təbrizi Mövlana Cəlaləddin Rumi ilə görüşmək üçün Anadoluya getmiş, şəhər-şəhər onu axtarmış, nəhayət Konya şəhərinə çatmışdır. Şəmsəddin Məhəmməd ibn Əli ibn Məlikdada Təbrizi bu şəhərə gecə vaxtı çatmış və dünyü satanların karvansarasına getmiş-

Dedi sən bağlisan batini aləmə,
Batin batiniyəm mən, şübhə eyləmə!
Sirlərin sirri, nurlar nuruyam bil,
Övliya da çatmaz ona, mümkün deyil.
Yolumda mənim eşq özü bir örpəkdir,
Qarşımda canlı eşq cansız ölü təkdir.
Aşiqin həyatı olsa da tükənməz,
Məşuqun varlığı çox yüksəkdir ölməz.
Zahiri görünər Mənsuru vurdular,
Onun aləmini heç də duymurdular.
Nadanlıqdan hamı düşməndüona,
Çatmadı ağıllar Mənsurun sirinə.
Mənsur olsa əgər bu zamanda diri,
Qanmazdılar onun halını heç biri.
Düşmənlər olub yenə ona qəsd edərlər,
Bir fitnə qaldırıb, həm dara çəkərlər.
Sirlər dünyasına dəvət etmişdir o,
Yuxuda türk, ərəb heç görməmişdir o.
Şeyx oxumamış bir yeni şagird oldu,
Hər gün xidmətində olub, elm oxudu.
Kamala çatmışsa, yenidən başladı.
Mürşidkən müridlik kəməri bağladı.
İrfanda çatmışsa da Şeyx yüksəkliyə.
Göstərdi ona yol yeni biliyə.
Şəmsi-Təbrizidir elə qüdrətli şah,
Aldı kölgəsinə Şeyxi, verdi pənah.
Təbrizli Şəmsi o, rəhbərliyə tutdu,
Qan içən fitrətdən artıq uzaq oldu.

Mövlana Cəlaləddin Rumi Şəms Təbrizi ilə görüşdükdən və onun tələqlərinə tutulduqdan sonra əhvalı o qədər dəyişmişdir ki, Şəmsin adını özünə təxəllüs edib, bütün qəzəllərini onun adına qoşmuşdur.

Mövlananın fikri-zikri Şəmsdə olub, həmişə onun müsahibi olduğuna görə yaxın adamları Mövlanadan məhrum olaraq Şəmsin

And olsun əzəli, o ölməz Allaha,
Biliyi, qüdrəti tükənməz Allaha,
Onun işığından eşq şamları yandı,
Yüz min sirlər onun nurundan oyandı.
Hökmiyə yarandı bu kainat heçdən,
Aşiq, həm də məşuq, məhkum həm hökm edən.
Tilsimində Şəmsi -Təbrizi gizlənməmiş,
Nadir xəzinələr, tayı görünməmiş.
O səfər etdikdə elə bil mən mum tək,
Baldan ayrı düşdüm, mən qaldım yalqız, tək və sairə...

Elçilər Konyadan Dəməşqə, Şəmsin yanına gedib, onu hörmətlə Konyaya gətirdilər və onun üçün ziyafətlər verdilər. Mövlana Şəms Cəlaləddinin qızı Kimya ilə evləndi. Bu dəfə Mövlananın ortancıl oğlu Ələddin Şəms Təbrizinin Sultan Vələdə göstərdiyi məhəbbətə görə ona həsəd etmiş və bir sıra adamlarla əlbir olaraq, Şəmsi təhqir etməyə başlamışdır. Şəms bu haqda Sultan Vələdə danışmış və əlavə etmişdir ki, bu adamların rəftarından belə görünür, bu dəfə mən elə yox olmalıyam ki, heç kim mənə tapa bilməsin. Elə o günlərdə də Şəms itmişdir. Mövlana Cəlaləddin səhər mədrəsəyə gedib, orada heç kim olmadığını görür.

Mövlana Cəlaləddin öz şeirində bu haqda deyir:

Heç kim vermədi ondan bir kiçik xəbər,

orada öldürülmüşdür. Onu Bəhəddin Vələdin qəbrinin yanında dəfn etmişlər.

Bu məşhur arifin tövəməyihali Sipəhsalar Firidunun risaləsində, Sultan Vələdin məsnəvisində, Dövlətşah Səmərqəndinin təzkiyəsində, Caminin "Nəfəxətül-üns" əsərində və Əbdi Şirazinin "Təkmilətül-əxbar" əsərində müfəssəl şəkildə yazılmışdır.

Yüksək erudisiyasına, hazırcavablığına və müəllimlik bacarığına görə Şəms Təbrizi hələ gənc yaşlarından "mürşid-kamil" adını almışdır. Öz dövrünün ən nüfuzlu suflilərindən biri olmuşdur. Onun görüşü Tanrı ilə kainatın birliliyindən ibarət idi. Gerçək varlıq Tanrıdır. Hər şey Tanrıdan gəlir, axırda yenə Tanrıya qayıdacaqdır. Yarıdılmışlar içərisində ən ucası insandır. Allah insanı ilahi xüsusiyyətlərlə təmin etmişdir ki, insanın ucalığı bundan irəli gəlsin. "İrfan" bu ucalığı qavramaqdır və ancaq eşq və sevgi ilə qazanıla bilər. Könlündə eşq atəşi, ruhunda Allah sevgisi olmayan bu dərin mənanı qavraya bilməz. Şəms Təbrizinin anladığı eşq insanın insana qarşı duyduğu keçici sevgi deyil, Allaha duyulan hüdusuz, dərin və qarşılıqsız sevgidir. Sonuz coşğunluqdur.